

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

УДК 371.314.3

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО СВІТОГЛЯДУ ЛЮДИНИ (приклад четвертого класу)

EDUCATIONAL PROCESS OF THE WALDORF SCHOOL AS A MEANS OF FORMING A HOLISTIC WORLDVIEW OF A PERSON (AN EXAMPLE OF THE FOURTH CLASS)

В.Б. Халамендик

Актуальність теми дослідження. Сучасна школа давно стоїть перед викликами часу. Все більше дітей не хочуть ходити до школи, все більше батьків зважуються забрати дитину і перевести її або в альтернативну школу, або на домашнє навчання. Зберегти пізнавальний інтерес, дати цілісність світу – це актуальні питання сьогодення. В статті запропоновано можливі варіанти рішення цих питань.

Постановка проблеми. Подолати фрагментарність свідомості, яка сьогодні стає нормою життя сучасної людини, можливо за допомогою правильно побудованого навчально-виховного процесу. Епохальний принцип вальдорфської педагогіки дозволяє навчати гармонійно, послідовно, зберігаючи та зміцнюючи здоров'я дітей, формуючи цілісну картину світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція Нової української школи.

Постановка завдання. Розкриття сутності навчально-виховного процесу, принципів та змісту вальдорфської педагогіки як одного із засобів формування цілісного

Urgency of the research. The modern school has long faced the challenges of the times. More and more children do not want to go to school, more and more parents decide to pick up and transfer the child either to an alternative school or to homeschooling. To keep the cognitive interest and to give the integrity of the world, there are topical issues of our time. Possible solutions to these issues are suggested in this article.

Target setting. We need to overcome the fragmentarity of consciousness, which today becomes the norm of life for a modern person, perhaps with the help of a properly constructed teaching and educational process. The epochal principle of the Waldorf education forms an holistic picture of the world and allows to teach children harmoniously and consistently, preserving and strengthening their health.

Actual scientific researches and issues analysis. The New Ukrainian school concept.

The research objective. The disclosure of the essence of the educational process, the principles and content of Waldorf education, as one of the means of forming a holistic

світогляду дитини.

Виклад основного матеріалу. Розглянуто основні принципи навчально-виховного процесу та зміст програми четвертого класу у вальдорфській школі, побудованої за методом «epoch». Показано можливості планування навчального матеріалу з урахуванням ритму року. Наголошено на значенні цілісної подачі навчального матеріалу в різних шкільних предметах, об'єднання їх наскрізною темою для формування цілісного світогляду дитини. Розкрито сутність перших трьох семиріч розвитку дитини та їх врахування у побудові навчально-виховного процесу вальдорфської школи. Охарактеризовано роль вчителя у навчально-виховному процесі вальдорфської школи.

Висновки. Для формування цілісного світогляду дитини важливим є епохальний принцип подачі навчального матеріалу, об'єднаний за змістом з іншими навчальними предметами від цілого до часткового, через ритм року, тижня, дня, через життя і діяльність тут і тепер. Також авторитет вчителя є важливим компонентом формування цілісного світогляду дитини. Стати справжнім авторитетом для учнів – це завдання для кожного мислячого педагога.

Ключові слова: антропософія, вальдорфська педагогіка, воля, почуття, мислення, епоха, головний урок.

worldview of the child.

The statement of basic materials. We examined the basic principles of the educational process and the content of the fourth-grade program at the Waldorf School, which is built on the "epoch" method. The possibilities of planning the educational material taking into account the rhythms of the year were shown. Attention was accentuated on the significance of a submission of educational material in various school subjects and their integration as a cross-cutting theme for the formation of a holistic child's worldview. The essence of the first three seven-year child development and with taking into account the construction of the educational process of the Waldorf school was uncovered. The role of the teacher in the educational process of the Waldorf school was characterized.

Conclusions. The epochal principle of the presentation of educational material is important for the formation of a holistic worldview of the child. This principle is combined in content with other subjects from whole to partial, through the rhythms of the year, week, day, through life and here and now activity. Also, the authority of the teacher is an important component of the formation of a holistic worldview of the child. To become a true authority for students - this is a task for every thinking educator.

Keywords: anthroposophy, The Waldorf education, will, feelings, thinking, epoch, the main lesson.

Сучасна людина з раннього віку перебуває під впливом великої кількості інформації, дозування якої складно контролювати. Не встигаючи охопити, осмислити й засвоїти її, людина підсвідомо починає шукати вихід: десь не дочитає, не дослухає, десь вихопить уривок із контексту, десь лише перегляне, пробіжить очима текст, безупинно переключаючись з одного на інше, часто не

доводячи справу до завершення. Поступово це стає нормою життя і виявляється в тому, що людина не може тривалий час зосередитися на певній інформації й у неї слабшає здатність до аналізу та рефлексії. Це – ознаки кліпової свідомості, фрагментарного мислення.

Без уміння мислити – аналізувати, усвідомлювати та розуміти зв'язки між фактами, знаходити смисли, з'ясовувати суть і, на підставі цього, ухвалювати рішення, робити свідомий вибір, взагалі неможливо стати успішною людиною в сучасному світі, а успіхи в житті багато в чому залежать від гармонійного поєднання мисленнєвих, емоційних і вольових функцій у процесі пізнавального та емоційно-вольового опрацювання навчального матеріалу. Сучасний шкільний розклад сприяє закріпленню фрагментарного мислення: одному предмету зазвичай відведено не більше однієї академічної години, після чого увага учня переключається на зовсім інший предмет, зазвичай не пов'язаний за змістом з попереднім.

Формування цілісного світогляду у дитини, подолання фрагментарності світу, виховання вільного власного чистого мислення (очищеного від чужих нав'язаних думок, стереотипів), переживання навчального матеріалу в особистісному сенсі, здоровий розвиток дитини – це *мета* навчального процесу сучасної школи. *Завдання*: розкриття індивідуальності дитини, її душевних якостей – мислення, почуттів і волі, розвиток і підтримка інтересу до пізнання, що призводить до неухильного зміцнення здоров'я за допомогою правильного режиму дня і циклічності життєвих ритмів. Все це – основні ідеї Концепції «Нової української школи», ухваленої 2016 року [1]. Можливостям реалізації цих ідей засобами вальдорфської педагогіки буде присвячено окрему публікацію.

Метою статті є розкриття сутності навчально-виховних принципів та змісту вальдорфської педагогіки для ознайомлення наукової громадськості та зацікавлених батьків з одним із засобів формування цілісного світогляду дитини для уникнення фрагментарності її мислення та кліпової свідомості.

З якого віку починає розвиватися мислення? Коли важливо ставити собі за мету розвинути творче мислення у дитини? Як не сплутати розвиток мислення з розвитком інтелекту? Унікальна вікова психологія, психофізіологія та антропософія Рудольфа Штайнера дають можливість зі значною точністю визначити в якому віці які задатки і здібності необхідно розвинути у дитини так, щоб не

цементувати їх зовнішніми сумнівними знаннями, а дати можливість прорости глибинній мудрості, що базується на духовному досвіді вічної індивідуальності.

Від 0 до 21 року – за перші три семиліття – відбувається розвиток і формування трьох головних душевних якостей людини, які мають допомогти їй творити світ – *воля, почуття і мислення*. Ці семиліття життя людини стають фундаментом, на якому будуватиметься власний будинок кожного під назвою «Життя». Якщо людина не здобуде в перших трьох семиліттях доступу до свого «Я», все подальше життя вона буде змушена лише адаптуватися до зовнішніх умов та йти на безкінечні компроміси із своєю совістю. І ніякі знання, вміння, навички не замінять людині можливості її самоідентифікації, яка є єдиною, такою, що дає їй можливість виступати не споживачем і пристосуванцем, а Творцем і господарем своєї долі.

Перше семиліття дитина ототожнює себе зі світом, вона розчинена в ньому. До семи років душа дитини зберігає свою податливість і сприйнятливність. Провідним педагогічним законом цього віку (від 0 до 7 років) є наслідування. Дитина охоче наслідує все, що її оточує, а також дії всіх, хто її оточує. Наслідування є не завжди проявленим. Тому батьки і дошкільні педагоги повинні розуміти велику відповідальність того, що вони не лише зовнішньою поведінкою, а й внутрішнім настроєм (приміром, неправдивістю в думках) заподіюють душі дитини непоправну шкоду, оскільки вона все це всмоктує, наче губка.

В першому семилітті активно проявлена *воля* дитини. Вже протягом першого року життя вона спинається на ніжки, починає самотійно ходити, їсти, пробує говорити, проявляє цікавість до навколишнього світу. Три роки – це час, коли виникає бажання робити все самій. «Я сама», «я сам» хочу це зробити. Важливо дозволити дитині відчувати власні сили, давати їй можливість проявити активність в діях. Це сприяє прояву ініціативи в дорослому житті. З'являється простір вільної гри. Без втручання дорослих дитина самотійно фантазує, наділяє життям предмети, що її оточують. Для дитини в першому семилітті «світ є добрим». Через вільну гру, пальчикові ігри, до 4-5 років пробуджується її образність, фантазія. Цілісний світ навколо дитини дозволяє їй почуватися зручно, правильно формуючи стосунки з усім, що її оточує.

Надзвичайно важливою є тема іграшок в житті сучасної дитини та дослідження ролі іграшки у формуванні всього подальшого її життя. Чим граються сучасні діти? Чи виконують іграшки своє первісне завдання: дати простір для дитячої фантазії, її уяви? Сучасні іграшки (як і одяг, помешкання) несуть на собі певні смисли. Якщо розуміти, що світ є сутнісним, тоді зрозуміло, що за кожною річчю знаходиться сутність, істота. Якими «істотами» наповнюють дорослі світ дитини? Пластикові, штучні іграшки, яскраво оформлені, неправдивих розмірів, форм, іноді, навіть, бридкі і страшні, з розмальованими пиками. Чи дозволяють вони проявити дитині власну фантазію, чи формують смак до життя, людяність і правдивість?

У перші три семиліття формуються дванадцять сприймань. В першому – так звані базові, або «нижні» сприймання – власного руху, дотику, рівноваги та самого життя. В другому – нюх, смак, зір, відчуття тепла. В третьому семилітті розвиток отримують почуття слуху, слова, думки та власного «Я».

Перше семиліття – це час пробудження чотирьох базових почуттів людини на все подальше її життя. Почуття дотику, власного руху, рівноваги та самого життя. Четверте почуття – почуття життя проявлене через отримання задоволення, радості від того, що я вже можу робити, я живу! Саме в цьому віці має формуватися благоговіння перед світом. Світом, сповненим казковими істотами, неймовірними дивами. Чи вірить сучасна дитина у диво?

Ще одна проблема сучасного світу – ранній інтелектуальний розвиток – не що інше, як страх дорослих не встигнути. Але це – злочин проти дитини, це неправомірне використання її життєвих сил за рахунок майбутнього життя. Крадіжка, яку дорослі роблять по відношенню до своєї дитини. Зберегти дитинство – це означає не дати завчасно подорослішати, залишити життєві сили для подальшого життя і дати розвиток тому, що може розвинути лише в дитинстві.

Друге семиліття – початок навчання, пробудження. Ефірні (життєві) сили вивільняються для мислення і пам'яті. Від образів дитина вже готова перейти до конкретних символів (літер та цифр). Враховуючи закономірності розвитку мислення, вчитель обережно і ритмічно знайомить з цифрами та літерами через переживання і дії. Після Рубікону (приблизно 9 років) для розвитку мислення важливо вчити дитину вдивлятися у світ, розмірковувати, вивчати,

спостерігати. Практично-дієве спостереження, виявлення закономірностей діяльності, знайомство з професіями, опис процесів. Все це сприяє і розвитку *почуттів* дитини. В цей час важливими є заняття музикою, спів, живопис, гра на музичних інструментах, евритмія (мистецтво руху), рукоділля, рухливі ігри. Математика, рідна та іноземні мови, читання, малювання форм, каліграфія подаються учням так, щоб підтвердити головну ідею цього віку: «Світ є прекрасним».

Характерною ознакою вальдорфської педагогіки є те, що навчальний план побудовано відповідно до ритмів календарного року, тижня і навіть дня. Це сприяє раціональному використанню періодів готовності дитини до сприймання, руху і спокою. Такий підхід істотно знижує рівень напруги і дозволяє зберігати здоров'я дітей. Навчання не зводиться до механічної передачі знань, вмінь та навичок, а створює умови для освіти і виховання, коли мислення правильно співвідноситься з волею і почуттями.

Саме на цих принципах побудовано навчально-виховний процес Київської вальдорфської школи «Ключі до майбутнього». Він охоплює головні уроки (епохального курсу) та базові предмети, що реалізуються на заняттях тижневого циклу. Головний урок проводиться щоденно протягом двох годин. Викладання здійснюється «епохами», що дає можливість глибше зануритися в навчальний матеріал і досягти якості. Епоха – цілісний виклад навчального матеріалу та його сприйняття, розуміння і переживання предмета або явища з різних позицій. Тривалість епохи – від 3-х до 5-ти тижнів. Залежить від багатьох чинників, як то індивідуальних здібностей учнів, рівня їх підготовки до сприйняття матеріалу тощо.

В школі діти всебічно розкривають свої індивідуальні здібності і таланти і готуються до того, щоб знайти своє місце в житті, свою місію. Через гармонізацію мислення, почуттів і волі вони навчаються знаходити взаємозв'язки в природі та соціальному світі, здобувають життєву стійкість, рівновагу і компетенції.

Головний урок має три взаємопов'язані частини: ритмічна частина, представлення матеріалу «епохи», розповідь.

Підбір матеріалу для ритмічної частини (музика, вірші, рухові вправи, гра) відбувається у відповідності до теми і настрою епох – і навчальної, і календарної. На початку року дітям було запропоновано спостерігати за погодою і відзначати свої спостереження на так

званому «Дереві погоди». Крім цього, діти говорять англійською мовою, називаючи сьогоднішній день, місяць, пору року, описують погоду в Києві. Ритмічна частина сприяє гармонізації сили мислення, волі і почуттів. Всі учні грають на флейтах ті чи інші мелодії, відповідно до теми епохи.

В початковій школі завершуємо ритмічну частину особливим висловом, що налаштовує на творчість, пізнання, діяльність: *«Сяйво сонця золотого нам дарує день, і Дух живе в душі, і сили нам дає. Я в сонячному сяйві ту силу поважаю, що ти дав Бог мені, щоб з радістю я міг творити і навчатись. О ти, джерело світла, о ти, джерело сили, даруєш нам життя. Від нас прийми любов»* (Р. Шайнер) [2, с. 82].

Друга частина уроку – це засвоєння програмного матеріалу «епохи», перевірка домашнього завдання (зазвичай, творчого), пояснення нового матеріалу вчителем, обговорення, самостійна робота.

Третя частина – розповідь. Перший клас – казки, другий – байки, моральні історії, легенди, третій – історії про створення світу тощо. В четвертому класі – моральні історії, казки, історії про тварин, про Святого Миколая, напередодні Різдва – історії про Марію та Йосипа. Це здійснюється таким чином, що діти під час розповіді завжди уважні, є стан рівноваги та гармонії.

Завершуємо урок висловом, що допомагає зібратися і рухатись далі:

«Бадьорою будь, голова, / Серце, люблячим будь, / Готовою допомогти – рука. / Все, що зробити я зміг, / Правильним буде тоді, / Праведним, добрим, прекрасним» (Х. Мюллер) [2, с. 72].

Після головного (епохального) уроку – перерва. Зазвичай – рухлива та насичена іграми. А далі проходять заняття базового циклу за розкладом: іноземна мова, читання, математика, музика, евритмія, малювання форм, каліграфія. Завершується навчальний день художньо-практичною діяльністю – рукоділлям, ліпленням з воску, роботою з глиною (з 2-го півріччя).

Практично щодня є *декламація і рецитація*. Декламація, як виразне читання, дозволяє відчувати смислові інтонації та співпереживання тому тексту, який декламується, а рецитація дозволяє пережити окремі звуки, звучання окремих слів. Рудольф Штайнер наголошував на необхідності безперестанно піклуватися про

те, щоб дитина вчилася говорити чітко, повнозвучно, з правильною інтонацією, повністю промовляючи склади і вимовляючи речення. Правильність дихання залежить від правильності мови. Від правильності мови опосередковано залежить правильне формування органів грудної клітини. Важливо, щоб не мова походила з дихання, а дихання регулювалося мовою. Правильне дихання має бути наслідком правильного відчуття мови [4, с. 69].

Через навчальні предмети, їх зміст, наповнення, форму, обсяг можливо коригувати здорове поєднання мисленнєвої, почуттєвої і вольової діяльності. В якості ілюстрації до сказаного, розглянемо мету і завдання кожної епохи четвертого класу вальдорфської школи «Ключі до майбутнього» (навчальний рік 2017/2018).

Епохи першого півріччя: «Краєзнавство» (3 тижні), «Українська мова» (5 тижнів), «Математика» (5 тижнів), «Українська мова» (3 тижні).

Епохи другого півріччя: «Міфологія» (4 тижні), «Математика» (3 тижні), «Людина і тварини» (4 тижні), «Українська мова» (3 тижні), «Давній Київ» (4 тижні).

Планування епохи завжди відбувається в зворотному напрямку – від мети (які знання та вміння мають з'явитися у дітей, що хочемо побачити в них?) до початку. І тоді плануємо всі види нашої діяльності, закріплюючи це ще й базовими предметами. Для пробудження мислення в четвертому класі проживаються закономірності та їх опис. Не лише малювати, а й спостерігати, описати, систематизувати, переказати те, що я бачу і чую.

Перша епоха в четвертому класі – епоха «**Краєзнавство**». Мета: пережити велич і гармонію світу, простір, відчутти межі, подивитися на світ згори. Як знайти своє місце в житті? Весь світ влаштовано так, що я можу навчитися читати знаки, знайти підказки, орієнтири. Я – вдома, світ – це мій дім і я можу знайти своє місце в ньому і напрям, куди хочу рухатись. Завдання під час епохи: намалювати план класу, школи, шлях додому, дійти до необхідності масштабу, розглянути карту місцевості і згодом, карту міста, розібратися в позначках.

Реалізація цих завдань посилюється на заняттях, що йдуть після епохальних. Наприклад, матеріалом на заняттях **читанням** під час цієї епохи є легенди та міфи про створення світу, Сонце, Місяць, Зорі та інші; під час уроку **малювання форм** проходимо шлях від

квадрату до зірки і до рози вітрів.

Малювання форм – це унікальний предмет, що викладається у початкових класах вальдорфської школи, але майже невідомий за її межами. Він спрямований на розвиток в дітях фундаментальних якостей, таких як здібність до сприйняття й концентрації, відчуття гармонії, силу формоутворення і – як наслідок – живе мислення.

Друга епоха – **«Українська мова»**. Мета: закохати дітей в рідну мову, пережити її мелодійність, милозвучність. Через словотворчість та римування, розуміння структури речень, основи граматики пробуджувати мислення. Завдання: рухаючись від цілого до частин пережити жанри та стилі мови, речення та словосполучення, частини мови (дієслово, іменник, прикметник) та члени речення (головні і другорядні), намалювати мапу Країни під назвою «Мова», що об'єднує самостійні та службові частини й вигук (як окрему частину мови). Проблемою сучасного фрагментарного світу є той факт, що текст як засіб передачі інформації виходить з ужитку. Сучасна людина мало читає і більше цікавиться фотографіями, коміксами, малюнками тощо. Завдання школи – дати можливість пережити красу мови через читання і переказ текстів, декламування віршів.

Третя епоха першого півріччя – **«Математика»**. Наголосимо на тому, що математика завжди проводиться в холодні місяці року (пізня осінь – зима – рання весна), адже мислення людини активізується саме в ці періоди. Мета епохи: усвідомити, що світ – цілісний і я є світ, і світ є для мене. Я маю сили подивитися навколо і спостерігати. Я – частина світу, в мені є частина всього світу. Світ може існувати, коли я є його частиною. Завдання: повторити дії (додавання, віднімання, ділення та множення) в стовпчик, цифрові ланцюжки, поняття про периметр та площу, креслення простих геометричних фігур, опис їх властивостей про розгляді, сформулювати уявлення про дробі.

Паралельно поза епохою математики раз на тиждень – **урок рідної мови** – вивчення числівників, їх правопис. Таке поєднання тем, їх перетікання сприяє формуванню цілісного погляду на світ, в якому є місце і числам, і словам. **Музичні заняття** дарують нам основи нотної грамоти, розуміння тривалості нот, переживання ритмів та усвідомлення дробів. На уроках **малювання форм** під час цієї епохи промальовуються квадрати, зірки на основі квадратів,

спіралі з трикутників, що знаходяться в квадраті тощо. Восьмикутна зірка, поставлена на одну вершину, стає розою вітрів і дозволяє згадати сторони світу, про які йшлося під час епохи «Краєзнавство». На заняттях **рукодільям** виготовляються восьмикутні, шестикутні зірки-вітражі.

Четверта епоха – «**Українська мова**». Мета: навчитися бачити і схоплювати смисли, вчитися правильно і красиво писати і говорити, будуючи речення і промови. Завдання: повторення частин мови (дієслово, іменник, прикметник), опрацювання інших частин мови (числівник, прийменник, займенник та вигук). Робота з текстами та віршами, прислів'ями.

Під час першої епохи української мови ми домовились про те, що кожна частина мови має свій колір. Дієслово – рухлива частина мови, її позначили червоним, іменник – синім, прикметник – жовтим. Продовжуємо працювати з кольорами. Числівник позначили зеленим, прийменник (при імені, тобто при іменнику) – блакитним, займенник (що діє замість імені) – рожевим, вигук (близький за емоційним забарвленням до прикметника) – коричневим, або помаранчевим.

З епохами «Українська мова» тісно пов'язані заняття **каліграфією**. Наші учні користуються ручками з перами (а також широкими олівцями та восковими блочними крейдочками для малювання). Конструкція кулькової ручки не передбачає розслаблення м'язів руки, що пише. Дитина відчуває постійну напругу і, згодом, відразу до письма. Тож не дивно, що для багатьох учнів вже до кінця початкової школи, письмо стає нелюбим заняттям. Ручка з пером не потребує натиску при написанні. Плавна рівномірна подача чорнила дозволяє писати дітям більш усвідомлено і концентровано – вони менше втомлюються. Перо або каліграфічна ручка дає стрічку, чутливу до будь-якого руху пера. Дитина під час письма постійно думає і координує свої рухи в просторі. А це розвиває мозкову діяльність і стимулює дрібну моторику. Важливою є і естетична складова письма – формується красивий почерк, що дозволяє не уніфікувати дитину, а підкреслювати її неповторність та унікальність.

Такими є епохи і базові заняття першого півріччя. Друге півріччя може бути лише спланованим, його плоди будемо бачити наприкінці навчального року. Але побіжно окреслимо головні цілі кожної епохи другого півріччя.

Епоха «Міфологія». Мета: налаштувати на казки для дорослих (міфи) з тим, щоб зберегти благоговіння перед світом, яке починає відступати після Рубікону. Завдання: дати цілісне уявлення про походження світу і вірування наших пращурів – праукраїнців. Познайомитися з пантеоном богів, їх діяльністю, іншими міфологічними істотами, розкрити значення богатирів для становлення світогляду українського народу та його особливостей. Через живопис, рукоділля, малювання форм відтворити давні сакральні смисли, візерунки для їх подальшого вжитку.

Епоха «Людина і тварини». Мета: показати велич і відповідальність Людини як Творця світу. Дати можливість пережити себе Людиною. Дійти висновку про досконалість Людини, про можливість творити руками, які вивільняються протягом еволюції і стають інструментом творення світу. Завдання: знайомство з представниками тваринного світу, у яких проявленою є чуттєво-нервова система, обмін речовин, кінцівки та можливостями переживати якість світу в стихіях: повітря, вода, вогонь (тепло) та земля через тексти, музику, спостереження за домашніми тваринами, через гру і діяльність.

Епоха «Давній Київ». Мета: дійти висновку про велич і красу рідного міста, відчутти подих давнього міста, пережити себе городянами, відповідальними за його долю. Завдання: дослідити старовинну частину міста, познайомитися з історією виникнення і розвитку. Збагатитися знаннями про місто. Наприкінці епохи пережити *соціальне дійство* – з глини відтворити образ Давнього Києва всім класом.

Отже, одним із шляхів формування цілісного світогляду є принцип навчання «епохами». За умов правильного навчання в 14 років у дитини має спалахнути здатність *до свободи в мисленні*.

Крім цього, важливим компонентом навчально-виховного процесу є авторитет вчителя. Друге семиліття – це шанування і благоговіння перед справжнім авторитетом дорослого. Якщо це відбувається, у дитини виробляється духовна сила, яка в дорослому віці дасть зрілий плід сильної та самобутньої особистості, що не подавляється ніякими авторитетами або зовнішніми обставинами. Хоча поверховий погляд міг би заперечити: якщо дитина привчається підкорятися авторитету, вона залишиться на все життя такою. Схожою є думка про те, що малюк в дитинстві хворіє дитячими хворобами –

вітряною, скарлатиною і коклюшом та іншими, і це не означає, що він і в дорослому житті буде цим хворіти. Дитина виробляє до цього імунітет і буде захищеною від хвороб в дорослому житті. Але якщо дитина не пройде ці хвороби, вона не придбає в дитинстві імунітет і захворіє в дорослому віці, це буде мати небезпеку для життя. Відсутність власної позиції і орієнтація на авторитети в дорослому віці аналогічно є смертельно небезпечними, оскільки позбавляють життя сенсу і цінності.

Надзвичайно важливою в навчально-виховному процесі є роль вчителя. Завдячуючи антропософії, ми можемо усвідомити значення того факту, що людина діє в світі не лише через свої вчинки, але вона діє й тим, що собою являє. Стати справжнім вчителем можна лише тоді, якщо бути уважним не лише до того, що я роблю, але й хто я є? З якими думками вчитель заходить до класу? Вчитель, який має планетарний масштаб мислення, думки про становлення людини, впливає на учнів зовсім інакше, ніж вчитель, який про це ніколи не думає, і має вузький кругозір. Коли вчитель починає усвідомлювати космічне значення процесу дихання і його перетворення для виховання, в самому вчителі долається все те, що є дрібним, особистісним. Гаситься те, що часто переважає в людині завдяки тому, що вона – тілесна людина. І тоді вчитель може діяти не лише як фізична людина з егоїстичними намірами, амбіціями тощо, а як людина Космосу, завданням якої є виховання Людини-Творця.

Враховуючи сказане вище, доходимо *висновків*.

Перше. Вальдорфська педагогіка має відповіді на ті запитання, що постають перед мислячою людиною – педагогом. Як показує практика, принцип навчання епохами дозволяє творчо, природньо і ефективно не лише передавати знання молодим поколінням, а й зберігає їх фізичне і психічне здоров'я, формуючи цілісне світосприйняття.

Друге. Всі види діяльності в школі об'єднані ідеєю здорового розвитку людини, її внутрішньої гармонізації, сприяють формуванню цілісної картини світу, дозволяючи уникнути фрагментарності мислення. Така цілісність сприяє зміцненню зв'язку зі своїм вищим «Я» і прояву індивідуальних здібностей. Навчання відбувається від цілого до часткового, через ритми року, тижня, дня, через життя і діяльність тут і тепер.

Третє. Авторитет вчителя є одним з важливих компонентів

формування цілісного світогляду дитини. Сьогодні у зв'язку із запитом широким кіл батьків та вчителів, різко зростає потреба підготовки вальдорфських вчителів та вихователів. Навчання має відбуватися не лише в аудиторіях університету, а й безпосередньо в класах. Це дає можливість самому вчителю пережити особливості підготовки до занять, і втілення навчального матеріалу в життя, стаючи справжнім авторитетом для учнів.

Список використаних джерел

1. 'Концепція Нової української школи', 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>
2. Шиндлер-Слезак, К., 1996. 'Искусство речи в школьном возрасте. Из опыта работы. Примеры стихотворений и упражнений по годам обучения', М.: *Парсифаль*, 284 с.
3. Штейнер, Р., 2013. 'Общее учение о человеке как основа педагогики: учебный курс лекций для преподавателей Свободной вальдорфской школы, прочитанный 21.VIII – 5.IX.1919 г. в Штутгарте', [4-е отредактир. изд.], СПб: *Деметра*, 240 с.
4. Штокмайер, К., Штайнер, Р., 1995. 'Материалы к учебным программам вальдорфских школ', М.: *Парсифаль*, 403 с.

References

1. 'Kontseptsiya Novoyi ukrayins'koyi shkoly (Concept of the New Ukrainian School)', 2016. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>.
2. Shindler-Slezak, K., 1996. 'Iskusstvo rechi v shkol'nom vozraste. Iz opyta raboty. Primery stikhotvoreniy i uprazhneniy po godam obucheniya (The art of speech at school age. From work experience. Examples of poem and exercises by year of study)', М.: *Parsifal*, 284 s.
3. Shteyner, R., 2013. 'Obshcheye ucheniye o cheloveke kak osnova pedagogiki: uchebnyy kurs lektsiy dlya prepodavateley Svobodnoy val'dorfskoy shkoly, pročitanny 21.VIII – 5.IX.1919 g. v Shtutgarte (The general doctrine of man as the basis of pedagogy a course of lectures for teachers of the Free Waldorf School, read on 21.VIII – 5.IX.1919 in Stuttgart)', [4-ye otredaktir. izd.], SPb: *Demetra*, 240 s.
4. Shtokmayyer, K., Shtayner, R., 1995. 'Materialy k uchebnym programmam val'dorfskikh shkol (Materials for the curricula of Waldorf schools)', М.: *Parsifal*, 403 s.